

Καθοριστικοί Παράγοντες Διαμόρφωσης της Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής μετά το 2016: Στρατικοποίηση, Ισλάμ, Πολιτισμός και Ισχύς

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Ahmet Erdi OZTURK

Ερευνητής εξωτερικού, ΕΛΙΑΜΕΠ

Μάρτιος 2021
Policy Paper#58/2021

Καθοριστικοί Παράγοντες Διαμόρφωσης της Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής μετά το 2016: Στρατικοποίηση, Ισλάμ, Πολιτισμός και Ισχύς

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ)

Λεωφ. Βασιλίσσης Σοφίας 49, 10676, Αθήνα Τηλ: (+30) 210 7257110-1, fax: (+30) 210 7257114,

e-mail: eliamep@eliamep.gr, url: www.eliamep.gr

Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Το ΕΛΙΑΜΕΠ δεν υιοθετεί ως ίδρυμα πολιτικές θέσεις. Καταβάλλει μάλιστα προσπάθεια να παρουσιάζονται στα πλαίσια των εκδηλώσεών του και στο μέτρο του δυνατού όλες οι υπάρχουσες απόψεις. Υπό το πρίσμα αυτό, οι αναλύσεις και οι γνώμες που δημοσιεύονται στις σειρές του θα πρέπει να αποδίδονται αποκλειστικά στους συγγραφείς και να μην θεωρείται ότι αντιπροσωπεύουν απαραίτητα τις απόψεις του Ιδρύματος.

Ahmet Erdi OZTURK

Αναπληρωτής Καθηγητής, Υπότροφος Marie Curie στο Πανεπιστήμιο του Coventry University, Μέλος Διδακτικού Προσωπικού, London Metropolitan University, Ερευνητής εξωτερικού, ΕΛΙΑΜΕΠ

Περίληψη

- Από το 2012 και μετά ο Πρόεδρος Ερντογάν κατέλυσε τη βασισμένη στα κοινά συμφέροντα συμμαχία του με το Κίνημα του Γκιουλέν και αντικατέστησε την υποστήριξη των φιλελεύθερων δυνάμεων και των υποστηρικτών της Δύσης με εκείνη των εθνικιστών και των εκπροσώπων της Ευρασιατικής προσέγγισης.
- Παρότι η αναδιαμόρφωση του κυβερνητικού συνασπισμού της Τουρκίας είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός ισλαμιστικού, προσωποπαγούς και εμμονικού με την ασφάλεια μπλοκ, είχε ως αποτέλεσμα ταυτόχρονες αλλαγές στην δομή του κράτους και επέκτεινε τα όρια της αλληλεπίδρασης μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής.
- Η Τουρκία έχει εγκιβωτιστεί στη χρήση στρατιωτικής βίας, τη θέαση των εξωτερικών υποθέσεων μέσω του πρίσματος της θρησκείας και τη θεώρηση του εαυτού της ως κατόχου ενός ανώτερου και μοναδικού πολιτισμού.
- Σχεδόν όλες οι πρόσφατες επιλογές εξωτερικής πολιτικής αποσκοπούν είτε στην εξισορρόπηση είτε στην αποκόμιση κερδών στην εσωτερική πολιτική σκηνή.
- Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας την εποχή του ΑΚΡ είναι ευκολότερο να κατανοηθεί μέσω των εσωτερικών πολιτικών ισορροπιών και των σχέσεων μεταξύ των κυρίων δρώντων.

Εισαγωγή

“...φοβούμενος πως θα χάσει τον έλεγχο της εξουσίας, ο Ερντογάν συγχώνευσε την εικόνα του με αυτή του κόμματός του και ανάδειξε εαυτόν σε μοναδική αρχή λήψης αποφάσεων της παράταξής του.”

Οι εσωτερικές ισορροπίες, οι ανταγωνισμοί ισχύος και οι μέθοδοι διαμόρφωσης πολιτικής είχαν τον δικό τους αντίκτυπο στις επιλογές εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας (Yavuz 2020; Hintz 2018). Παρά την ιστορική αυτή πρακτική, η Τουρκία είχε τοποθετήσει τον εαυτό της, με μικρές παρεκκλίσεις, με την πλευρά των Δυτικών συμμάχων από τα τέλη της οθωμανικής περιόδου έως τον 21^ο αιώνα και ως μεσαία δύναμη (Altunisik 2008; Onis and Kutlay 2017) η οποία παρουσίαζε τον εαυτό της ως δυτικό έθνος χωρίς να εγκαταλείπει τις προτιμήσεις της ως προς τον πολιτισμό και την ταυτότητά της (Gol 2009). Η Τουρκία διατήρησε μια εικόνα ενός κοσμικού (*laïc* στα γαλλικά) κράτους με μουσουλμανικό πληθυσμό (Ozturk και Sozeri 2018), το οποίο χρησιμοποιούσε ενεργά τα διπλωματικά κανάλια επικοινωνίας και έδινε προτεραιότητα τόσο στην περιφερειακή, όσο και την παγκόσμια ασφάλεια και σταθερότητα (Aras and Karakaya-Polat 2007; Grigoriadis 2014).

Παρότι ορισμένοι ηγέτες, όπως ο Τουργκούτ Οζάλ στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και στις αρχές της δεκαετίας του 1990, προσπάθησαν να επιφέρουν αλλαγές στις παραδοσιακές κατευθύνσεις εξωτερικής πολιτικής (Candar 2013), δεν κατάφεραν να αλλοιώσουν την κρατική ταυτότητα της Τουρκίας, τις προτεραιότητές της στη διεθνή σκηνή ή τις επικρατούσες πρακτικές. Οι σχετικά σύντομες θητείες αυτών των ηγετών σχετίζονται άμεσα με αυτές τις «αποτυχίες», ο βασικός όμως λόγος ήταν πως οι ηγεσίες τους χαρακτηρίζονταν από διαφορετικές εσωτερικές ταυτότητες, κάτι που δεν τους επέτρεψε να διατηρήσουν ανομοιογενείς ομάδες εντός ενός συνασπισμού και κατά να συνέπεια να επηρεάσουν κρατικές δραστηριότητες (Ozturk 2021, σ. 70-73). Οι περιστάσεις αυτές που διήρκεσαν ως τις αρχές της δεκαετίας του 2000 ήταν ο βασικός λόγος της σχετικής επιτυχίας του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (*Adalet ve Kalkinma Partisi*, στο εξής AKP) υπό την ηγεσία του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν να επιφέρει αλλαγές τους άξονες της ταυτότητας, της θρησκείας, του πολιτισμού και της ισχύος, οι οποίες ξεκίνησαν από την εσωτερική πολιτική σκηνή της Τουρκίας και επεκτάθηκαν και στην εξωτερική της πολιτική (Dursun-Ozkanca 2019).

“...αντικατέστησε μία προς μία τις συνεργασίες του συνασπισμού που είχε διαμορφωθεί μέχρι εκείνη τη στιγμή. Παρά τους ισχυρισμούς περί συνέχισης της κληδεμονίας του κράτους υπό την εξουσία του, ο Ερντογάν επέλεξε να συνεχίσει την πορεία του συνάπτοντας νέες συμφωνίες με διάφορα τμήματα της κοινωνίας.”

Το φαινόμενο αυτό έχει μελετηθεί και συζητηθεί διεξοδικά, αξίζει όμως να θιχθεί και στο παρόν πλαίσιο. Το AKP ανήλθε στην εξουσία το 2002 ως αποτέλεσμα διαφόρων συμμαχιών εντός της Τουρκίας. Ισχυριζόμενο πως το Ισλάμ και η δημοκρατία μπορούν να συνυπάρξουν και πως η Τουρκία δεν πρέπει να συνεχίσει με το παραδοσιακό σύστημα ξένης κληδεμονίας (Tere 2015), το AKP πρότεινε μια εναλλακτική πορεία για την περιοχή και τον κόσμο και σύναψε μία ευρεία συμμαχία με τους φιλελεύθερους στο εσωτερικό και τις Δυτικές δυνάμεις στο εξωτερικό (Insel 2003). Παρότι φαινομενικά το Κίνημα του Γκιουλέν ξεκίνησε να υποστηρίζει τον συνασπισμό το 2007 (Turam 2007), το καθεστώς που αναδείχθηκε από αυτήν τη διοίκηση κυβέρνησε τη χώρα ως το 2012-2013 (Yavuz 2018; Watmough and Oztürk 2018). Εντούτοις, η παγκόσμια οικονομική κρίση που ξέσπασε το 2008, η αποτυχία της Αραβικής Άνοιξης μετά το 2011, η εμφάνιση των δομικών οικονομικών αδυναμιών με τις διαμαρτυρίες στο Πάρκο Gezi το 2013 και την εξάπλωσή τους σε 78 πόλεις (Irak and Ozturk 2018), καθώς και οι ανταγωνισμοί συμφερόντων και ισχύος μεταξύ του Κινήματος του Γκιουλέν και του AKP, αναζωπύρωσαν τις υπαρξιακές ανησυχίες ασφάλειας της ηγεσίας του AKP (Baser και Ozturk 2017; Waldman και Caliskan 2017; Arat και Pamuk 2019). Η απόπειρα πραξικοπήματος που ακολούθησε το 2016 ανάγκασε την κυβέρνηση του AKP να εγκαθιδρύσει ένα αυταρχικό, εθνο-θρησκευτικό καθεστώς με έμφαση στην ασφάλεια (Yilmaz και Bashirov 2018). Με άλλα λόγια, φοβούμενος πως θα χάσει τον έλεγχο της εξουσίας, ο Ερντογάν συγχώνευσε την εικόνα του με αυτή του κόμματός του και ανάδειξε εαυτόν σε μοναδική αρχή λήψης αποφάσεων της παράταξής του. Διαπιστώνοντας πως δεν ήταν πλέον σε θέση να διατηρήσει από μόνος του την εξουσία

“...οι νέες πρωτοβουλίες εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας βασίζονται σε τέσσερις αλληλοσυνδεόμενες παραμέτρους που σχετίζονται με τις διακριτές προτεραιότητες των στοιχείων που απαρτίζουν τον κυβερνητικό συνασπισμό: στρατικοποίηση, Ισλάμ, πολιτισμός και ισχύς.”

ύστερα από όλες αυτές τις εξελίξεις, αντικατέστησε μία προς μία τις συνεργασίες του συνασπισμού που είχε διαμορφωθεί μέχρι εκείνη τη στιγμή. Παρά τους ισχυρισμούς περί συνέχισης της κηδεμονίας του κράτους υπό την εξουσία του, ο Ερντογάν επέλεξε να συνεχίσει την πορεία του συνάπτοντας νέες συμφωνίες με διάφορα τμήματα της κοινωνίας. Μετά το 2014 ο Ερντογάν αντικατέστησε τη συμμαχία του με το Κίνημα του Γκιουλέν, επιλέγοντας ως εταίρους τους Ισλαμιστές και άλλες ισλαμικές ομάδες (Yanuz and Ozturk 2019), ενώ αντάλλαξε τη στήριξη των φιλελεύθερων και των υποστηρικτών της Δύσης με εκείνη των εθνικιστών και υπερμάχων του Ευρασιανισμού.

Παρότι η μεταβολή των διαφόρων συνιστωσών του κυβερνητικού συνασπισμού οδήγησε στη δημιουργία ενός ισλαμιστικού, προσωποπαγούς, λαϊκιστικού και εμμονικού με την ασφάλεια μπλοκ, είχε ως αποτέλεσμα και ταυτόχρονες αλλαγές στην ταυτότητα του κράτους και επέκτεινε τα όρια αλληλεπίδρασης μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής. Ο πιο σημαντικός λόγος του φαινομένου αυτού ήταν πως τα νέα ηγετικά στοιχεία είχαν ξεκάθαρες επιδιώξεις και στόχους σε αμφότερα τα πολιτικά πεδία. Επιπλέον, η ορκωμοσία του Αμερικανού Προέδρου Τζο Μπάιντεν στις αρχές του 2021 αναμένεται να επιφέρει περαιτέρω αλλαγές, όπως η αποκλιμάκωση της διαμάχης με την Ελλάδα και των εντάσεων στην Ανατολική Μεσόγειο, αλλά και προσπάθειες αποκατάστασης των σχέσεων μεταξύ του Ισραήλ και της Σαουδικής Αραβίας. Εντούτοις, η ημερήσια διάταξη εξωτερικής πολιτικής του τρέχοντος, ανεπίσημου κυβερνητικού συνασπισμού της Τουρκίας, καθώς και τα κύρια στοιχεία που τροφοδοτούν αυτήν την ατζέντα, δεν αναμένεται να αλλάξουν ουσιαστικά καθώς η Τουρκία δεν διαθέτει την ταυτότητα που θα της επιτρέψει να επιφέρει τέτοιες αλλαγές εξαιτίας τόσο του προφίλ των υψηλόβαθμων στελεχών της κυβέρνησης, όσο και του θεσμικού τους ρόλου. Στο πλαίσιο αυτό, οι νέες πρωτοβουλίες εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας βασίζονται σε τέσσερις αλληλοσυνδεόμενες παραμέτρους που σχετίζονται με τις διακριτές προτεραιότητες των στοιχείων που απαρτίζουν τον κυβερνητικό συνασπισμό: στρατικοποίηση, Ισλάμ, πολιτισμός και ισχύς.

“Αναμφισβήτητα η Τουρκία διέθετε ανέκαθεν ισχυρές ένοπλες δυνάμεις, η συχνότερη όμως και ευκολότερη χρήση των στρατιωτικών της δυνατοτήτων για σκοπούς εξωτερικής πολιτικής καθιερώθηκε μετά το 2016. Τρεις παράγοντες υποστηρίζουν αυτήν την εξέλιξη και αυτοί σχετίζονται κυρίως με ζητήματα εσωτερικής πολιτικής.”

Στρατικοποίηση: Από τη Συρία στη Λιβύη και το Ναγκόρνο-Καραμπάχ

Σύμφωνα με [στοιχεία που δημοσίευσε το Διεθνές Ερευνητικό Ινστιτούτο για την Ειρήνη της Στοκχόλμης \(SIPRI\) το 2020](#), οι στρατιωτικές δαπάνες της Τουρκίας παρουσίασαν αύξηση κατά 86% εντός δέκα ετών. Επιπλέον, και με εξαίρεση τις υποχρεώσεις της στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών και του NATO, η Τουρκία έχει αποστείλει στρατεύματα και έχει δημιουργήσει στρατιωτικές βάσεις στο Ιράκ, τη Συρία, το Κατάρ, τη Σομαλία, τη Λιβύη και την Κύπρο. Επιπροσθέτως, η Τουρκία προσπάθησε να διασφαλίσει πως οι συμμαχικές χώρες και παρατάξεις τόσο στη Βόρεια Αφρική, όσο και κατά τον πόλεμο του Ναγκόρνο-Καραμπάχ το 2020, θα είχαν το πάνω χέρι χάρη [στα σμήνη των drones](#) που διαθέτει, τα οποία χρησιμοποίησε για πρώτη φορά στα τέλη του 2019 και επιδείκνυε υπερήφανα προς πάσα κατεύθυνση. Τέλος, η Τουρκία έχει κάνει χρήση τόσο του δικού της στρατού, όσο και μισθοφορικών δυνάμεων κατά την εμπλοκή της σε σειρά συρράξεων δια αντιπροσώπου με στόχο την αύξηση της επιρροής της και την κατάκτηση μιας πιο προνομιακής θέσης στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων στη Μέση Ανατολή και ειδικότερα στη Συρία. Αναμφισβήτητα η Τουρκία διέθετε ανέκαθεν ισχυρές ένοπλες δυνάμεις, η συχνότερη όμως και ευκολότερη χρήση των στρατιωτικών της δυνατοτήτων για σκοπούς εξωτερικής πολιτικής καθιερώθηκε μετά το 2016. Τρεις παράγοντες υποστηρίζουν αυτήν την εξέλιξη και αυτοί σχετίζονται κυρίως με ζητήματα εσωτερικής πολιτικής.

Ο πρώτος αφορά στις λαϊκιστικές και αυταρχικές πολιτικές τάσεις που πρωτοεμφανίστηκαν εντός του στενού κύκλου του Ερντογάν τη δεκαετία του 2010,

αλλά έγιναν πιο εμφανείς μετά το 2013 και το 2016 (Esen and Gumuscu 2016). Παρότι μέρος των πολιτικών αυτών τάσεων πηγάζει από την υπαρξιακή ανασφάλεια του Ερντογάν σχετικά με τον δικό του έλεγχο της εξουσίας (Gulsah-Capan και Zarakol 2019; Adisonmez και Onursal 2020), σχετίζεται εντούτοις και με το αφήγημα της «Νέας Τουρκίας» όπως το έχει διαμορφώσει τόσο εντός της χώρας, όσο και διεθνώς, ευρισκόμενος συνεχώς σε καθεστώς σύγκρουσης και επιφυλακής. Οι εσωτερικοί και εξωτερικοί αντίπαλοι κατέστησαν στα μάτια των υποστηρικτών του τον Ερντογάν ως αναντικατάστατο ηγέτη και νομιμοποίησαν την αυταρχική του πολιτική συμπεριφορά και την λαϊκιστική ρητορική.

Ο δεύτερος παράγοντας σχετίζεται με τον ευρύτερο ρόλο που ανέλαβαν παρακλάδια του συνασπισμού που δημιούργησε ο Ερντογάν το 2016, ένα σύνολο απαρτιζόμενο από εμμονικές με την ασφάλεια ομάδες και πρόσωπα που επιθυμούν πιο ενεργή στρατιωτική εμπλοκή. Τόσο η υψηλή θέση που κατέχει στο υπουργικό συμβούλιο του Ερντογάν ο πρώην Αρχηγός Γενικού Επιτελείου Στρατού Χουλούσι Ακάρ, όσο και η σημαίνουσα παρουσία στοιχείων του εθνικιστικού κόμματος MHP και οπαδών του Ευρασιανισμού, εξηγούν την επιλογή της τουρκικής κυβέρνησης να προχωρήσει με μεγαλύτερες στρατιωτικές επεμβάσεις και πιο επιθετικές κινήσεις στην εξωτερική πολιτική. Για παράδειγμα, η διαμόρφωση μιας πολιτικής για τη Λιβύη μέσω του [δόγματος της Γαλάζιας Πατρίδας](#) (*Mavi Vatan Doktrini*) από απόστρατους ναυάρχους όπως ο Τζεμ Γκιουρντενίζ και ο Τζιχάτ Γιαϊτζί, καθώς και η πρόκριση της ευθείας στρατιωτικής εμπλοκής στον πόλεμο μεταξύ Αζερμπαϊτζάν και Αρμενίας, σχετίζονται με την ικανοποίηση των κύριων επιθυμιών αυτού του συνασπισμού. Η νέα «στρατικοποιημένη» ρητορική της κυβέρνησης Ερντογάν είναι επίσης ενδεικτική σε αυτό το πλαίσιο.

Ο τρίτος και τελευταίος παράγοντας είναι ο ρόλος που έχει προδιαγράψει η Τουρκία για τον εαυτό της. Ο νέος αυτός ρόλος, ο οποίος αναδείχθηκε κατά τη θητεία του πρώην Πρωθυπουργού και υπουργού Εξωτερικών Αχμέτ Νταβούτογλου και ο οποίος υιοθετήθηκε από τον Ερντογάν αργότερα παρά την παύση του Νταβούτογλου, έχει να κάνει με την ανάληψη εκ μέρους της Τουρκίας μιας ενεργούς και καθοριστικής θέσης για κάθε ζήτημα στην περιοχή. Παρότι ο ρόλος αυτός δεν περιγράφεται επίσημα ως στρατιωτική επέμβαση, ο ίδιος ο κυβερνών συνασπισμός της Τουρκίας τον ανάδειξε ως πρωταρχική μέθοδο δράσης αν αναλογιστεί κανείς την εξέχουσα σημασία που αποδίδει στον εθνικισμό η αυταρχική κατανόηση της διακυβέρνησης.

Το Σουνιτικό Ισλάμ ως εργαλείο περιφερειακής κυριαρχίας και παγκόσμιας επιρροής

Είτε εργαλειακά προσλαμβανόμενο, είτε ως θεμελιώδης στόχος της νυν κυβέρνησης AKP, το Σουνιτικό Ισλάμ αποτελεί μία από τις σημαντικότερες πτυχές της «Νέας Τουρκίας». Η Διεύθυνση Θρησκευτικών Υποθέσεων (*Diyanet İşleri Başkanlığı*, Diyanet) διαθέτει μεγαλύτερο προϋπολογισμό από πολλά υπουργεία και είναι εξαιρετικά ενεργή τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό (Ozturk 2016; Gozaydin 2020). Για παράδειγμα, [οι δράσεις του φτάνουν μέχρι και την Κούβα και ανοικοδομεί μαζί με άλλους τουρκικούς κρατικούς φορείς τα μεγαλύτερα τζαμιά στα Βαλκάνια, την Ανατολική Ευρώπη και άλλα μέρη ανά τον κόσμο](#). Εκπρόσωποι του Diyanet συνεργάζονται με άλλες τουρκικές ισλαμικές οργανώσεις της Τουρκίας σε χώρες όπως η Γερμανία και η Ολλανδία στις οποίες διαβιεί σημαντικός πληθυσμός τουρκικής καταγωγής. Οι ομάδες αυτές είναι επίσης ενεργές στα Βαλκάνια, τη Βόρεια Αφρική και την Κεντρική Ασία, περιοχές τις οποίες η Τουρκία περιγράφει ως ιστορικά όμορες και συγγενείς (Ozturk 2018). Ο Ερντογάν αυτοπροβάλλεται σε πολλές περιοχές ως ο

“Παρότι αποτελεί μία συνταγματικά κοσμική χώρα, η Τουρκία προκρίνει μία σύνθεση θρησκείας και εθνικισμού και χρησιμοποιεί το προϊόν αυτής της σύνθεσης ως εργαλείο εξωτερικής πολιτικής.”

εκπρόσωπος, ακόμη και ο ηγέτης του μουσουλμανικού κόσμου. Αυτός ο νέος ρόλος εξηγεί εν πολλοίς την επιδείνωση των σχέσεων της Τουρκίας με την Αίγυπτο, το Ισραήλ, τη Σαουδική Αραβία και τη Γαλλία. Παρότι αποτελεί μία συνταγματικά κοσμική χώρα, η Τουρκία προκρίνει μία σύνθεση θρησκείας και εθνικισμού και χρησιμοποιεί το προϊόν αυτής της σύνθεσης ως εργαλείο εξωτερικής πολιτικής. Το γεγονός αυτό με τη σειρά του περιέχει τρεις υπολανθάνοντες παράγοντες σχετικούς με την εσωτερική πολιτική σκηνή.

Πρώτον, έχοντας εξέλθει νικήτρια από τη διαμάχη με το κίνημα του Γκιουλέν η κυβέρνηση Ερντογάν ξεκίνησε να ανακατανέμει σταδιακά τις θέσεις που είχε δώσει σε μέλη του κινήματος προς τους νέους της κυβερνητικούς εταίρους. Κατά τον «ανασχηματισμό» αυτό διάφορα παρακλάδια των σεκτών Μενζίλ (Menzil) και Ναξιμπάντι (Naqshibandi), καθώς και θρησκευτικές οργανώσεις, όπως η Ισμαήλαγα (İsmailağa), ήρθαν στο προσκήνιο (Ozturk 2019). Ο αντίκτυπος των αλλαγών αυτών στην κρατική γραφειοκρατία, αλλά και στον ιδιωτικό τομέα, επηρέασε και την εξωτερικό πολιτική, καθώς οι δομές αυτές είχαν δημιουργηθεί από τη δεκαετία του 1970, ιδιαίτερα στην ηπειρωτική Ευρώπη (Ozkan 2019). Σχημάτισαν διεθνή ένωση με το AKP από το 2014 και μετά και ξεκίνησαν να εφαρμόζουν τις πολιτικές τους πρώτα στις κοινότητες της διασποράς, ύστερα μεταξύ μουσουλμάνων μεταναστών στη Δύση και αργότερα σε παγκόσμιο επίπεδο. Μετά το 2014 τα επίσημα και ανεπίσημα διεθνή θρησκευτικά όργανα της Τουρκίας έκαναν τη δράση τους ακόμη πιο εμφανή, καθώς λειτουργούσαν σε συντονισμό με την τουρκική κυβέρνηση.

Ο δεύτερος παράγοντας αφορά στη στενή σχέση της κυβέρνησης Ερντογάν με τη Μουσουλμανική Αδελφότητα. Το κίνημα «Εθνική Άποψη» από το οποίο αντλεί ο Ερντογάν τις ιδεολογικές του αναφορές, [είχε στενή σχέση με τη Μουσουλμανική Αδελφότητα](#). Παρότι η στενή αυτή σχέση διεκόπη το 2002, αναθερμάνθηκε με την Αραβική Άνοιξη. Οι δύο αυτές δομές συνυπάρχουν και συγκλίνουν ως προς τον θυμό που νιώθουν εναντίον της Δυτικής σκέψης και την εχθρότητά τους προς την Ισλαμική Ένωση και τον Γουαχαμπισμό, παρότι προς το παρόν η Αραβική Άνοιξη δείχνει να έχει αποτύχει. Διακρίνονται επίσης από μία πιο ενεργή ρητορική σε διεθνές επίπεδο, της οποίας ο Ερντογάν συχνά εμφανίζεται ως ο πιο νομιμοποιημένος εκπρόσωπος και την οποία εκφράζει με την αναγωγή θρησκευτικών θεμάτων στην τουρκική εξωτερική πολιτική (Ozturk 2021).

Ο τρίτος παράγοντας θα πρέπει να εξεταστεί συνολικά σε συνάρτηση με τους άλλους δύο. Η ανακήρυξη του Μοχάμεντ μπιν Σαλμάν ως διαδόχου του θρόνου της Σαουδικής Αραβίας, η επιθυμία του Ιράν να εξάγει την ιδεολογία της Ισλαμικής Επανάστασης και επιπλέον η επιθυμία της Τουρκίας του Ερντογάν να ελέγξει τον παγκόσμιο μουσουλμανικό πληθυσμό μέσω της Μουσουλμανικής Αδελφότητας και των δικών της κρατικών οργάνων έχει δημιουργήσει έναν ανταγωνισμό μεταξύ του Ιράν, της Σαουδικής Αραβίας και της Τουρκίας για το ποιος θα εξασφαλίσει την επιρροή επί των απανταχού μουσουλμάνων. Το γεγονός αυτό ώθησε την Τουρκία να εντείνει την υπάρχουσα θρησκευτική εξωτερική πολιτική της Τουρκίας, η οποία προσέδωσε μεγαλύτερο βαθμό επιρροής στον Ερντογάν ως προς τα θρησκευτικά ζητήματα τόσο σε εθνικό, όσο και σε διεθνές επίπεδο.

Διαφορετικές πολιτισμικές αξιώσεις και απομάκρυνση από τη Δύση

Ο πολιτισμός, ή μάλλον η διαφορετική αντίληψη περί πολιτισμού κατά την διακυβέρνηση του AKP, αποτελεί ακόμη έναν καθοριστικό παράγοντα της εξωτερικής πολιτικής της «Νέας Τουρκίας». Είναι ίσως το μοναδικό στοιχείο με πραγματικά

“Ο πολιτισμός, ή μάλλον η διαφορετική αντίληψη περί πολιτισμού κατά την διακυβέρνηση του AKP, αποτελεί ακόμη έναν καθοριστικό παράγοντα της εξωτερικής πολιτικής της «Νέας Τουρκίας». Είναι ίσως το μοναδικό στοιχείο με πραγματικά αποτελέσματα, παρά την κανονιστική του φύση.”

“Η αντίληψη της «Νέας Τουρκίας» για τον πολιτισμό συμβολίζει τον διαχωρισμό από τον Δυτικό πολιτισμό. Και μπορεί το γεγονός αυτό να μην οδηγεί σε μία «σύγκρουση των πολιτισμών», επηρεάζει όμως τις αποφάσεις που λαμβάνει η Τουρκία, κυρίως στην δική της περιοχή”.

“Μετά την Αραβική Άνοιξη και την απόπειρα πραξικοπήματος που ακολούθησε, η Τουρκία προσπάθησε να δει και να προβάλει τον εαυτό της ως ισχυρότερη από ότι ήταν στην πραγματικότητα.”

αποτελέσματα, παρά την κανονιστική του φύση. [Η νέα αντίληψη του πολιτισμού από την Τουρκία συσχετίζεται με άλλα στοιχεία και διαθέτει βαθιά ιστορικά θεμέλια](#). Παρότι μοιάζει να είναι κανονιστική, θα μπορούσε να θεωρηθεί ως η πιο σημαντική μεταβλητή καθώς δύναται να αποκρυσταλλώσει την αλλαγή της κρατικής ταυτότητας. Εντούτοις, η κανονιστική αυτή μεταβλητή είναι προϊόν διάφορων αλληλοκαλυπτόμενων αντιλήψεων του πολιτισμού.

Όπως έχουν καταδείξει εκτεταμένες ερευνητικές μελέτες, το κίνημα «Εθνική Άποψη» (*Milli Görüş*) συνιστά την ραχοκοκαλιά του AKP. Πρόκειται για ένα κίνημα που παραδοσιακά τοποθετείται σε αντίθεση με τον Δυτικό πολιτισμό και ορίζει την αντίληψή του περί πολιτισμού μέσω του σουνιτικού Ισλάμ (Ceran 2019; Kaya 2019). Ακόμη μία ιδεολογία που προέκυψε από αυτήν την αντίληψη του πολιτισμού την εποχή του AKP είναι εκείνη που ανέδειξε με το ακαδημαϊκό του έργο ο πρώην Πρωθυπουργός και υπουργός Εξωτερικών Καθηγητής Αχμέτ Νταβούτογλου και την οποία προσπάθησε να εφαρμόσει κατά τη διάρκεια της κυβερνητικής του θητείας. Η ιδεολογία αυτή προτείνει μια σύνθεση του Ισλάμ με την οθωμανική ιστορία και της Ασίας με την Μικρά Ασία, διαχωρίζοντας την Τουρκία τόσο από τη Δύση, όσο και από άλλους παγκόσμιους πολιτισμούς (Grigoriadis 2014). Οι αναφορές στην Οθωμανική Αυτοκρατορία είναι ασαφείς, καθώς παραλείπει λεπτομέρειες σχετικά με το ποια περίοδο της αυτοκρατορίας θεωρεί πιο σχετική, δεν διευκρινίζει την έννοια της τουρκικότητας, ούτε αναφέρει σε ποιες πτυχές της τουρκικής μουσουλμανικής ταυτότητας δίνει έμφαση. Ένα σημείο που καθίσταται παρόλα αυτά σαφέστατο είναι πως η Τουρκία βίωσε μία απότομη και δραματική ρήξη ως προς την αντίληψή της περί πολιτισμού την περίοδο αμέσως μετά την ίδρυση του σύγχρονου κράτους. Τέλος, η έννοια του τουρκισμού είναι ενσωματωμένη σε αυτήν την αντίληψη του πολιτισμού από τον νέο συνασπισμό που δημιούργησε ο Ερντογάν με εθνικιστές και ευρασιανιστές μετά το 2016. Παρότι το προϊόν αυτής της αντίληψης του πολιτισμού ορίζεται ως νεο-οθωμανισμός, είναι σημαντικό να αναφερθεί πως διαφορετικές σχολές σκέψης έχουν αποκλίνουσες αντιλήψεις για την Οθωμανική Αυτοκρατορία, κατά συνέπεια δεν είναι σαφές τι ακριβώς εκφράζει αυτή η νεο-οθωμανική ιδεολογία (Yanuz 2020).

Παρά την αβεβαιότητα που δημιούργησε το κράμα αυτών των διαφορετικών κανονιστικών στοιχείων, υπάρχει ένα αδιαμφισβήτητο στοιχείο στο συνολικό αυτό πλαίσιο. Η αντίληψη της «Νέας Τουρκίας» για τον πολιτισμό συμβολίζει τον διαχωρισμό από τον Δυτικό πολιτισμό. Και μπορεί το γεγονός αυτό να μην οδηγεί σε μία «σύγκρουση των πολιτισμών», επηρεάζει όμως τις αποφάσεις που λαμβάνει η Τουρκία, κυρίως στην δική της περιοχή. Οι αποφάσεις αυτές αναγκάζουν την Τουρκία να υιοθετεί πιο «σουνιτικές», τουρκιστικές και επιθετικές πολιτικές. Επιπλέον, μολονότι οι πολιτικές αυτές μοιάζουν να απευθύνονται στο εσωτερικό εκλογικό σώμα, κορυφώνονται με ενέργειες όπως η απόφαση για την Αγία Σοφία η οποία επηρεάζει τις διεθνείς σχέσεις της Τουρκίας. Τέλος, η Τουρκία, παρότι θεωρεί τον εαυτό της ως κάτοχο ενός μοναδικού πολιτισμού, ενίοτε δυσκολεύεται να συνάψει συμμαχίες και κινείται προς την απομόνωση σε παγκόσμιο επίπεδο. Αυτή η δυσάρεστη κατάσταση μπορεί να επανεργαλειοποιηθεί από το καθεστώς στην εσωτερική πολιτική σκηνή, το οποίο περιγράφει αυτές τις περιστάσεις ως «πολύτιμη» και «υπερήφανη» απομόνωση.

Μεταξύ Σκληρής, Ήπιας και Οξείας Ισχύος: Μία Διφορούμενη Δύναμη

Παρότι η ισχύς, η επιρροή, η πειθώ και ο καταναγκασμός φαίνονται να σχετίζονται άμεσα με τον ρεαλισμό στις διεθνείς σχέσεις, κάθε επιμέρους στοιχείο υποστηρίζει και μία διαφορετική θεωρητική εκδοχή (Guzzini 2001; Brown 2007), οι οποίες

στοιχειοθετούν τις θεμελιώδεις επιθυμίες των κρατών. Ανεξαρτήτως του χρησιμοποιούμενου για την προσέγγιση της Τουρκίας θεωρητικού σχήματος, από την ανάλυση αυτή θα πρέπει να αναδειχθεί μία χώρα που αποσκοπεί στην αύξηση της ισχύος της, που επιζητά την αύξηση της επιρροής της στην περιοχή της και σε άλλα μέρη του κόσμου και που επιθυμεί να επιβληθεί στις χώρες με τις οποίες διατηρεί σχέσεις. Αυτή ήταν η κατάσταση τα πρώτα χρόνια της Δημοκρατίας της Τουρκίας, και η ίδια κατάσταση επικρατεί σήμερα υπό το AKP, με τον παράγοντα αυτό να διαμορφώνει την εξωτερική της πολιτική της Τουρκίας πολύ περισσότερο από ένα αποτέλεσμα που θα της επέτρεπε να αυτοχαρακτηριστεί ως μεγάλη δύναμη την εποχή του AKP.

Σε συνέχεια μιας περιόδου κατά την οποία η Τουρκία εξάσκησε μια περιορισμένη και προσεκτική εξωτερική πολιτική, το AKP ανέδειξε την εικόνα μίας ορθολογικής ήπιας δύναμης μεταξύ του 2002 και του 2011, με τη χρήση στοιχείων στο δόγμα και τις αποφάσεις της όπως η θρησκεία, ο πολιτισμός και η ιστορία, παρά την θέση της ως μεσαία δύναμη. Ο ορθολογισμός αυτός ήταν βεβαίως συνδεδεμένος με εσωτερικές δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις και την ευθυγράμμιση του κόσμου με έναν σχετικά φιλελεύθερο άξονα. Μετά την Αραβική Άνοιξη και την απόπειρα πραξικοπήματος που ακολούθησε, η Τουρκία προσπάθησε να δει και να προβάλλει τον εαυτό της ως ισχυρότερη από ό,τι ήταν στην πραγματικότητα. Είναι σημαντικό να σημειωθεί πως το γεγονός αυτό σχετιζόταν κυρίως με τις πολιτικές προτιμήσεις των εταίρων του εσωτερικού συνασπισμού, τη σταδιακή άνοδο του αυταρχισμού σε παγκόσμιο επίπεδο, την κρίση εθνικού χρέους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το Brexit, την πολιτική της κυβέρνησης Τραμπ και την παρακμή της φιλελεύθερης παγκόσμιας τάξης.

Εντούτοις, η αλλαγή αυτή ώθησε την Τουρκία να εκφραστεί για πολλά παγκόσμια ζητήματα τα οποία δεν την αφορούσαν άμεσα, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα την εμπλοκή της σε υποθέσεις, οι οποίες, δεδομένης και της εύθραυστης οικονομίας της (Erkoc 2019), ξεπερνούσαν μάλλον τις δυνάμεις της. Δεύτερον, ως χώρα με αυταρχική διακυβέρνηση, συχνή εμπλοκή των ενόπλων δυνάμεων στην εξωτερική πολιτική και υπέρ το δέον χρήση θρησκευτικών, εθνοτικών και πολιτιστικών στοιχείων, θα ήταν δύσκολο να χαρακτηρίσει κανείς την Τουρκία ως ήπια δύναμη. Παρότι η ίδια αυτοπροσδιορίζεται ως τέτοια, η Τουρκία δεν επιδεικνύει σήμερα στοιχεία περιφερειακής ασφάλειας και σταθερότητας. Ο σημαντικότερος λόγος εμπλοκής της είναι η αδυναμία της να εκτιμήσει με ακρίβεια τη δική της ισχύ, μια εκτίμηση που θα μετέβαλλε τον ρόλο που διαδραματίζει και τον βαθμό επιρροής της εξωτερικής της πολιτικής. Δύσκολα θα χαρακτήριζε κανείς σήμερα την Τουρκία ως ήπια δύναμη, εντούτοις κινείται ταχέως προς τον χαρακτηρισμό της ως «οξεία δύναμη» (Walker 2018) με πολλές αδυναμίες, οι οποίες δεν περιορίζονται στην οικονομία της. Κατά συνέπεια, είναι προτιμότερο να χαρακτηρίσουμε την Τουρκία ως διφορούμενη δύναμη.

Συμπεράσματα

Η αλλαγή ή η μεταμόρφωση της Τουρκίας δεν περιορίζεται στην εσωτερική θεσμική μετάλλαξη ή τη σταδιακή απώλεια των δημοκρατικών αξιών. Η Τουρκία βιώνει και μία ουσιαστική αλλαγή στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής. Προσφεύγει στη χρήση στρατιωτικής βίας σε πρωτοφανή βαθμό, ενσωματώνει πολύπλευρες προβολές της θρησκείας στις εξωτερικές υποθέσεις της, αυτοπροσδιορίζεται με όρους ισχύος και επιπλέον, θεωρεί εαυτήν ως ανώτερη και μοναδική σε ό,τι αφορά τον πολιτισμό της. Ως αποτέλεσμα, η Τουρκία απομονώνεται από τους ιστορικούς της συμμάχους στη διεθνή σκηνή εξαιτίας των κλυδωνισμών που η ίδια προκαλεί. Είναι όμως σημαντικό να θυμόμαστε πως οι αλλαγές αυτές, παρότι φαίνεται να σχετίζονται με την εξωτερική πολιτική, εν τέλει αφορούν το εσωτερικό κοινό. Σχεδόν όλες οι πολιτικές επιλογές της

“Η Τουρκία βιώνει και μία ουσιαστική αλλαγή στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής. Προσφεύγει στη χρήση στρατιωτικής βίας σε πρωτοφανή βαθμό, ενσωματώνει πολύπλευρες προβολές της θρησκείας στις εξωτερικές υποθέσεις της, αυτοπροσδιορίζεται με όρους ισχύος και επιπλέον, θεωρεί εαυτήν ως ανώτερη και μοναδική σε ό,τι αφορά τον πολιτισμό της.”

Άγκυρας σήμερα βασίζονται στην ανάλυση της σχέσης εσωτερικού πολιτικού κόστους και οφέλους. Η τουρκική εξωτερική πολιτική την εποχή του AKP είναι δύσκολο να ερμηνευθεί ή να αναλυθεί χωρίς την κατανόηση των εσωτερικών πολιτικών ισορροπιών και των πολύπλευρων και πολύπλοκων σχέσεων.

Βιβλιογραφία

- Ayyash, Abdelrahman. "The Turkish Future of Egypt's Muslim Brotherhood". The Century Foundation. <https://tcf.org/content/report/turkish-future-egypts-muslim-brotherhood/?agreed=1> (last accessed 12 January 2021)
- Adisonmez, Umut Can, and Recep Onursal. "Governing anxiety, trauma and crisis: The political discourse on ontological (in) security after the July 15 coup attempt in Turkey." *Middle East Critique* 29, no. 3 (2020): 291-306.
- Altunişik, Meliha Benli. "The possibilities and limits of Turkey's soft power in the Middle East." *Insight Turkey* (2008): 41-54.
- Aras, Bulent, and Rabia Karakaya Polat. "Turkey and the Middle East: frontiers of the new geographic imagination." *Australian Journal of International Affairs* 61, no. 4 (2007): 471-488.
- Arat, Yeşim, and Şevket Pamuk. *Turkey between democracy and authoritarianism*. Cambridge University Press, 2019.
- Baser, Bahar, and Ahmet Erdi Öztürk. *Authoritarian politics in Turkey: Elections, resistance and the AKP*. Bloomsbury Publishing, 2017.
- Brown, Chris. "Situating critical realism." *Millennium* 35, no. 2 (2007): 409-416.
- Candar, Cengiz. "Turgut Özal twenty years after: The man and the politician." *Insight Turkey* 15, no. 2 (2013): 27-36.
- Ceran, Fatih. "From paradigm shift to retooling: the foundation and maintenance of the AKP." *Southeast European and Black Sea Studies* 19, no. 1 (2019): 175-193.
- The Rise of Eurasianism in Turkish Foreign Policy: Can Turkey Change its pro-Western Orientation?, Selcuk Colakoglu, <https://www.mei.edu/publications/rise-urasianism-turkish-foreign-policy-can-turkey-change-its-pro-western-orientation> (last accessed 8 February 2021).
- Dursun-Özkanca, Oya. *Turkey-west relations: The politics of intra-alliance opposition*. Cambridge University Press, 2019.
- Emre Erkoc, Taptuk. "Islam and economics in the political sphere: a critical evaluation of the AKP era in

Turkey." *Southeast European and Black Sea Studies* 19, no. 1 (2019): 139-154.

Esen, Berk, and Sebnem Gumuscu. "Rising competitive authoritarianism in Turkey." *Third World Quarterly* 37, no. 9 (2016): 1581-1606.

Gingeras, Ryan. "Blue Homeland: The Heated Politics Behind Turkey's New Maritime Strategy". War on the Rocks. <https://warontherocks.com/2020/06/blue-homeland-the-heated-politics-behind-turkeys-new-maritime-strategy/> (last accessed 5 February 2021).

Göl, Ayla. "The identity of Turkey: Muslim and secular." *Third World Quarterly* 30, no. 4 (2009): 795-811.

Grigoriadis, Ioannis N. "Turkey's foreign policy activism: vision continuity and reality checks." *Southeast European and Black Sea Studies* 14, no. 2 (2014): 159-173.

Gülsah Çapan, Zeynep, and Ayşe Zarakol. "Turkey's ambivalent self: ontological insecurity in 'Kemalism' versus 'Erdoğanism'." *Cambridge Review of International Affairs* 32, no. 3 (2019): 263-282.

Guzzini, Stefano. "The different worlds of realism in International Relations." *Millennium* 30, no. 1 (2001): 111-121.

Hintz, Lisel. *Identity politics inside out: National identity contestation and foreign policy in Turkey*. Oxford University Press, 2018.

Insel, Ahmet. "The AKP and normalizing democracy in Turkey." *The South Atlantic Quarterly* 102, no. 2 (2003): 293-308.

Irak, Dağhan, and Ahmet Erdi Öztürk. "Redefinition of state apparatuses: AKP's Formal–Informal Networks in the online realm." *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 20, no. 5 (2018): 439-458.

Karcic, Harun. "Turkey: The Rising Drone Power". RUSI. <https://rusi.org/publication/rusi-newsbrief/turkey-rising-drone-power> (last accessed 5 February 2021).

Kaya, Ayhan. "The Inclusion-Moderation Thesis: Turkey's AKP, From Conservative Democracy to Conservatism." In *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. 2019.

Öniş, Ziya, and Mustafa Kutlay. "The dynamics of emerging middle-power influence in regional and global governance: the paradoxical case of Turkey." *Australian Journal of International Affairs* 71, no. 2 (2017): 164-183.

Ozkan, Behlül. "Turkey, Davutoglu and the idea of pan-Islamism." *Survival* 56, no. 4 (2014): 119-140.

Öztürk, Ahmet Erdi, and Semiha Sozeri. "Diyanet as a Turkish foreign policy tool: Evidence from the Netherlands and Bulgaria." *Politics and Religion* 11, no. 3 (2018): 624-648.

Öztürk, Ahmet Erdi. "An alternative reading of religion and authoritarianism: the new logic between religion and state in the AKP's New Turkey." *Southeast European and Black Sea Studies* 19, no. 1 (2019): 79-98.

Öztürk, Ahmet Erdi. "Islam and Foreign Policy: Turkey's Ambivalent Religious Soft Power in the Authoritarian Turn." *Religions* 12, no. 1 (2021): 38.

Öztürk, Ahmet Erdi. "Transformation of the Turkish Diyanet both at Home and Abroad: Three Stages." *European Journal of Turkish Studies. Social Sciences on Contemporary Turkey* 27 (2018).

Öztürk, Ahmet Erdi. *Religion, Identity and Power: Turkey and the Balkans in the Twenty-First Century*, Edinburgh University Press, 2021.

Öztürk, Ahmet Erdi. "Turkey's Hagia Sophia Decision: The Collapse of Multiculturalism and Secularism or Something More?". Contending Modernities, University of Notre Dame, Keough School of Global Affairs.

<https://contendingmodernities.nd.edu/global-currents/hagia-sophia-multiculturalism/> (last accessed 16 January 2021).

Öztürk, Ahmet Erdi. "The Many Faces of Turkey's Religious Soft Power". Berkley Center for Religion, Peace & World Affairs. <https://berkeleycenter.georgetown.edu/publications/the-many-faces-of-turkey-s-religious-soft-power> (last accessed 19 January 2021).

SIPRI Yearbook 2020. <https://www.sipri.org/yearbook/2020> (last accessed 1 February 2021).

Tepe, Sultan. "Turkey's AKP: a model" Muslim-Democratic" party?." *Journal of Democracy* 16, no. 3 (2005): 69-82.

The Economist. "Turkey's Strongman, Recep Tayyip Erdogan, takes to the world stage".

<https://www.economist.com/europe/2020/09/08/turkeys-strongman-recep-tayyip-erdogan-takes-to-the-world-stage> (last accessed 3 January 2021).

Turam, Berna. *Between Islam and the state: The politics of engagement*. Stanford University Press, 2007.

Waldman, Simon, and Emre Caliskan. *The New Turkey and its discontents*. Oxford University Press, 2017.

Walker, Christopher. "What Is" Sharp Power"?. " *Journal of Democracy* 29, no. 3 (2018): 9-23.

Watmough, Simon P., and Ahmet Erdi Öztürk. "From 'diaspora by design'to transnational political exile: the Gülen Movement in transition." *Politics, Religion & Ideology* 19, no. 1 (2018): 33-52.

Yavuz, Hakan and Vasif Huseynov. "The Second Karabakh War: Russia vs. Turkey?." *Middle East Policy* (2021), <https://doi.org/10.1111/mepo.12529>

Yavuz, M. Hakan, and Ahmet Erdi Öztürk. "Turkish secularism and Islam under the reign of Erdoğan." *Southeast European and Blacksea Studies* 19, no. 1 (2019): 1-9.

Yavuz, M. Hakan. "A framework for understanding the intra-Islamist conflict between the AK party and the Gülen movement." *Politics, Religion & Ideology* 19, no. 1 (2018): 11-32.

Yavuz, M. Hakan. *Nostalgia for the Empire: The Politics of Neo-Ottomanism*. Oxford University Press, 2020.

Yilmaz, Ihsan, and Galib Bashirov. "The AKP after 15 years: emergence of Erdoganism in Turkey." *Third World Quarterly* 39, no. 9 (2018): 1812-1830.